

POSTMODERNİZMİN İKTİSADA YANSIMALARI

Hüsnü BİLİR*

ÖZ

İktisadın hâkim anlayışı olan neoklasik iktisadın ön plana çıkan müşterek özelliklerinden birisi benimsemiş olduğu pozitivist metodolojidir. Pozitivist metodoloji varoluşu gözlemlenebilir nesnelere özdeşleştirmekte ve kişilerden (gözlemcilerden) bağımsız bir gerçek dünya olduğunu savunmaktadır. Bu doğrultuda, gözlem ve deney yoluyla elde edilen bilimsel bilgi ispatlanmış ve güvenilir bilgidir. Dolayısıyla bilimsel teoriler “evrensel” ve “rasyonel”dir. Pozitivism üzerinde temellenen iktisadi yaklaşımlar ve teoriler de “bilimsel”, “evrensel” ve “rasyonel” oldukları iddiasındadırlar. Postmodernizm ise bu tür topalcı söylemlere karşı çıkmakta ve hiçbir teörinin mutlak anlamda iyi olarak değerlendirilemeyeceğini ileri sürmektedir, zira hakikat geçicidir ve söyleme özgüdür. Bu çerçevede iktisatta “tek bir doğru”dan söz edilemez. İktisat bir söylemler bütünüdür ve her bir söylem veya yaklaşım belli bir açıklama düzeyine sahiptir. İktisadın, tek yanlı söylemden sıyrılması ve farklı yaklaşımları içeren çoğulcu bir bakış açısı benimsemesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı da, iktisat disiplinine hâkim olan pozitivist metodolojiden yola çıkarak iktisadın dar kapsamlı analiz yöntemine dikkat çekmek ve postmodernizmin işaret ettiği gibi, iktisatta farklı söylem ve yaklaşımları dikkate alan daha çoğulcu bir yapının gerekliliğinin altını çizmektir.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, postmodernizm, pozitivist metodoloji, iktisatta postmodernizm.

The Reflections of Postmodernism On Economics

ABSTRACT

One of the distinctive common features of neoclassical economics, which is the dominant approach in economics, is its positivist methodology. It identifies the existence with observable objects and argues that there is a real world that exists independent of the subjects (observers). Accordingly the scientific knowledge attained by means of observation and experiment is proved and sure knowledge. So the scientific theories are “universal” and “rational” theories. In this regard economic approaches and theories based on positivism purport to be “scientific”, “universal” and “rational”. However postmodernism objects to this totalising discourses and argues that no theory can be regarded as good in absolute terms, as truth is always temporary and discourse-specific. In this context there is no such thing as a “the only true”. Economics is a body of discourses and each discourse and approach has a certain explanatory power. So economics has to get rid of single-sided discourse and adopt an pluralist perspective containing different approaches. And the aim of this paper is to point out economics’ narrow-scope method of analysis based on positivist methodology and emphasize the necessity of a pluralist structure which condisers different discourses and approaches in economics.

Key Words: Modernism, postmodernism, positivist methodology, postmodernism in economics.

---

* Dr. Öğretim Üyesi, Aksaray Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Spor Yöneticiliği Bölümü, husnubilir@aksaray.edu.tr.

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2019 Bahar, sayı: 27, ss. 221 - 241

Makalenin geliş tarihi: 19.02.2019

Makalenin kabul tarihi: 25.03.2019

Web: <http://flsfdergisi.com/>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Spring 2019, issue: 27, pp.: 221 - 241

Submission Date: 19 February 2019

Approval Date: 25 March 2019

ISSN 2618-5784

Giriş

Postmodernizm, modernizmin artık hükümsüz kılındığını ve modern dönemin sona erdiğini ifade etmektedir. Buna göre, modernizmin beraberinde getirdiği toplumsal ve iktisadi analiz artık geçerliliğini yitirmiştir. Dolayısıyla toplumsal yapının “bilimsel”, “evrensel” ve “rasyonel” bir yöntemle analiz edilmesi, toplumsal, kültürel ve iktisadi farklılık ve çeşitlilikleri göz ardı etmekte ve bir “tek-tipleştirme”ye neden olmaktadır. Halbuki yapılması gereken söz konusu farklılık ve çeşitlilikleri kabul ederek, bu temel üzerinden bir analiz sunmaktır.

Bu çerçevede, iktisat disiplini içerisinde modernizme karşı eleştiriler yöneltmiştir. literatürde ilk ciddi eleştirinin Keynes tarafından yöneltildiği söylenebilse de, Deirdre N. McCloskey, Arjo Klamer, Stephen Resnick ve Richard Wolff tarafından iktisatta postmodern yaklaşımların 1970’li yıllarla birlikte ön plana çıktığı görülmektedir. Söz konusu yaklaşımlar, iktisadın kural koyucu epistemolojisini ve modernist bilim anlayışını eleştirmektedir. Bu bağlamda, postmodern iktisat savunucularının hedefinde iktisattaki hâkim anlayış olan neoklasik iktisadın analiz yöntemi bulunmaktadır. Neoklasik iktisat kişisel, toplumsal, tarihsel ve kültürel farklılıkları hesaba katmamakta ve “evrensel” bir iktisadi analiz sunduğunu ileri sürmektedir. Postmodern iktisat savunucularına göre ise, “bilim” ve dolayısıyla “iktisat” bir söylem ve retorikten ibarettir ve diğer söylem biçimlerine kıyasla bir üstünlüğe veya ayrıcalığa sahip değildir. Zira her bir söylem kendi gerçekliğine sahiptir. Bu doğrultuda yapılması gereken, tek bir söylemi ön plana çıkarıp diğerlerini analiz dışı bırakmak değil, aksine tüm bu söylemlere yer vererek iktisadın çoğulcu yapısına dikkat çekmektir.

Bu çalışmanın amacı da, iktisada postmodern yaklaşımlar çerçevesinde postmodernizmin iktisada uzanımlarını incelemektir¹. Bu doğrultuda, ikinci kısımda modernite/modernizm ve postmodernite/postmodernizm kavramları, iktisat metodolojisi üzerindeki etkilerine ışık tutmak amacıyla, genel özellikleri itibariyle incelenecektir. Diğer bir ifadeyle, söz konusu kavramlar, siyasal, teknik, endüstriyel ve ideolojik yönleriyle incelenmeyecek ve sadece bilimsel bilgiye erişim ve bilimsel bilginin geçerliliği yani epistemoloji bağlamında bir inceleme

---

¹ Tabii postmodernizm ve postmodernizmin iktisattaki uzanımları incelenirken, postmodernizmin belirsizliğinin ve çoğulculuğunun yine tekil, belirli bir modernist söylem üzerinden ifade edilmesi, kısmen bir ironi oluşturmaktadır. Bununla birlikte, temel amacı postmodernizm kavramını sadece iktisat disiplini üzerindeki etkileri bağlamında incelemek olan bu çalışmada, böyle bir yöntem izlemenin kaçınılmaz olduğu belirtilmelidir.

yapılacaktır. Üçüncü kısımda ise iktisatta postmodern yaklaşımların genel özelliklerine dikkat çekilecektir.

Modernizm ve Postmodernizmin Kavramsal Arka Planı

Postmodernizm ontolojik, epistemolojik, sanatsal, mimari ve edebi veçheleri olan çok-boyutlu bir kavramdır. Genel olarak, modernizmin reddedilmesini ve modern dönemin “ötesi”ne geçilmesini ifade eden postmodernizm kavramı, bu bağlamda, modernizm üzerinden tanımlanmaktadır. Bu nedenle öncelikle modernizm kavramının incelenmesi yerinde olacaktır.

Modern sözcüğü Türkçede “çağdaş, çağcıl” anlamına gelmektedir. Bu anlamda “modern” kavramı, kendisini eksiden yeniye geçişin bir sonucu olarak takdim ederek, kendisini geçmiş zamanla ilişkilendiren bir çağın bilincini yansıtmaktadır. Modern terimi, ilk olarak beşinci yüzyılda Hristiyan çağını, Roma ve pagan döneminden ayırt etmek üzere kullanılmıştır². Bununla birlikte modernite “yalnızca kendisinden önceki tarihsel durumların her biriyle ya da hepsiyle acımasız bir kopuş gerektirmez; aynı zamanda, kendi içinde bitmek bilmeyen bir iç kopuşlar ve bölünmeler süreci barındırır”³. Dolayısıyla modernite bir yandan eski ile yeni arasında bir çatışma tesis ederken, diğer yandan da sürekli bir değişimi öngörmektedir. Zira içinde bulunulan çağın gereklerine uygun olma durumunu ve önceki dönemlerin özelliklerinin ve davranışlarının terk edilmesini ifade etmektedir.

Modernitenin ne zaman ortaya çıktığı konusundaki farklı görüşler bulunsa da⁴, modernite genellikle Rönesans ve Aydınlanma ile

² Jürgen Habermas, “Modernity versus Postmodernity”, çeviren Seyla Ben-Habib, *New German Critique*, sayı: 22, 1981, s. 3.

³ David Harvey, *Postmodernliğin Durumu*, çeviren: Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul 2010, s. 24-25.

⁴ Modernitenin ne zaman ortaya çıktığı konusundaki farklı görüşler için bkz. Talcott Parsons, *The System of Modern Societies*, Prentice-Hall, New Jersey 1971; Barry Smart, “Modernity, Postmodernity and the Present”, *Theories of Modernity and Postmodernity* içinde, editör: Bryan S. Turner, Sage, London 1990, s. 14-30; Bryan S. Turner, “Periodization and Politics in Postmodernity”, *Theories of Modernity and Postmodernity* içinde, editör: Bryan S. Turner, Sage, London 1990, s. 1-13; Michael Hardt ve Antonio Negri, *İmparatorluk*, çeviren Abdullah Yılmaz (Beşinci baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003, s. 93-113; Charles E. Bressler, *Literary Criticism: An Introduction to Theory and Practice*, Prentice-Hall, New Jersey 2007, s. 96; Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, çeviren: Ümit Altuğ, Bülent Peker (On Dörüncü Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 125; Steven Best ve Douglas

özdeşleştirilmektedir. Bu özdeşleştirme durumu da, moderniteye dair belli müşterek noktalar tespit edilmesini mümkün kılmaktadır. Bu çerçevede, Batı merkezli bir kavram olan ve temeline Aydınlanma'yı alan modernite akıl, rasyonalite ve bireycilik kavramlarıyla bir arada anılmaktadır. Dolayısıyla modernitenin temelinde, insanın hayattaki en iyi rehberinin akıl olduğu ve bilimin insanlığı daha iyi bir geleceğe taşıyacağı inancı yatmaktadır⁵. Bu bakımdan modernite, soyut özgürlük, bireysel araçsal rasyonalite, bireycilik ve Batı'ya özgü rasyonalite gibi kavramlarla ifade edilebilir⁶.

Modernizm ise modern dönemin kültürünü veya dünya görüşünü yansıtmaktadır⁷; Bu anlamda rasyonalite, gerçekçilik ve materyalizmle sıkı bir ilişki içindedir⁸. Bu bağlamda modernizm nesnel ve evrensel bir hakikat olduğunu ve bu hakikate akıl ve bilim aracılığıyla ulaşılabileceğini kabul eden, insanın rasyonel bir varlık olduğunu savunan, ilerlemeye dayanan, akıl ve bilimi ilerlemenin yegâne yolu olarak kabul eden bir epistemolojik tutumdur.

Bu bakımdan modernizm ile pozitivism arasında yakın bir ilişki olduğu söylenebilir⁹. Zira temel olarak Auguste Comte, Isaac Newton ve Rene Descartes'in çalışmalarına dayanan pozitivism, hakikate ulaşmanın yolunun bilimden geçtiğini ve toplumsal yasaların da, doğa yasalarına benzediğini ve dolayısıyla toplumsal yapıların doğa bilimlerindeki yapılarla aynı şekilde ele alınabileceğini ileri sürmektedir¹⁰. Bu çerçevede, pozitivism, "bilimin yalnızca doğrudan deney yoluyla bilinebilen, gözlenebilir büyüklüklerle

---

Kellner, *Postmodern Teori*, çeviren: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s. 15.

⁵ Charles E. Bressler, *Literary Criticism: An Introduction to Theory and Practice*, s. 96.

⁶ Peter Wagner, "Interpretations of Modernity and the Problem of World-Making", *Papers: Revista de Sociologia*, cilt: 100, sayı: 3, 2015, s. 270.

⁷ Jochen Schulte-Sasse, "Introduction: Modernity and Modernism, Postmodernity and Postmodernism: Framing the Issue", *Cultural Critique*, sayı: 5, 1986, s. 6.

⁸ Robert P. Resch, "Modernism, Postmodernism, and Social Theory: A Comparison of Althusser and Foucault", *Poetics Today*, cilt: 10, sayı: 3, 1989, 511-549. Bu çerçevede erken dönemlerde Descartes, Hume ve Kant, geç dönemlerde ise Bacon, Spencer, Feurbach, Marx ve Freud modernizmin öne çıkan isimleridir.

⁹ Bu noktada, modernizmin yegâne olanaklı ve edimsel bilim teorisinin pozitivism olmadığı belirtilmelidir (bkz. Karl Popper, *Logik der Forschung*, Mohr Siebeck, Heidelberg, 1934; Imre Lakatos, *Proofs and Refutations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1976; Imre Lakatos, *The Methodology of Scientific Research Programmes: Philosophical Papers Volume 1*, Cambridge University Press, Cambridge, 1978). Bununla birlikte, çalışma yalnızca "pozitivism" ile sınırlandırılmıştır.

¹⁰ Bilimlerin ortaya çıkış sürecini farklı bir bağlamda ele çalışma için bkz. Michael Foucault, *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi* (İkinci baskı), çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

ilgilenmesi gerektiğini ileri sürer¹¹.” Örneğin Comte, pozitif yöntemde metafizik unsurların analiz dışı bırakıldığını ve deney ve gözleme dayalı olguların gerçek bilgi olduğunu ileri sürmüştür¹². Benzer şekilde Descartes’a göre de, aranılan kesin ve açık-seçik bilgi, tamamıyla akılsaldır, yani deneyden bağımsızdır ve kesin bilgiye sağlayacak olan da matematiktir: “Belirli bir maddeye uygulanmalarından bağımsız olarak ele alınan düzen ve ölçü hakkında bulunabilecek her şeyi açıklayan genel bir bilime sahip olunmalıdır” ve bu bilim “matematiktir¹³.” Dolayısıyla her bilim aynı yöntemi, yani matematiksel yöntemin uygulamalıdır, zira “düzen ve ölçü araştırmasını amaç edinen tüm bilimlerin matematiğe bağlıdır” ve “bu araştırmanın sayılarda, şekillerde, yıldızlarda, seslerde ya da ölçünün öne çıktığı diğer herhangi bir konuda yapılması bir fark teşkil etmemektedir¹⁴.”

Bu temelden yola çıkan pozitivism, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*’nde, farklı bilgi türleri olamayacağını, gerçek araştırmanın empirik olguların tasvirinden ve izahatından meydana geldiğini öne süren; doğa bilimlerinin yöntemlerini, yani pozitif ya da deneysel yöntemleri kullanarak ve bu bilimlerin ulaştığı sonuçlardan yararlanarak fiziki ve beşeri fenomenleri içine alan; bütünlüklü bir fenomenler dünyası resmine ulaşmaya çalışan bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır¹⁵. Dolayısıyla pozitivism, varoluşu, gözlemlenebilir nesnelere özdeşleştiren bir ontolojiye sahiptir ve dışarıda, kişinin (veya gözlemcinin) bilgisinden bağımsız bir gerçek dünya olduğunu savunmaktadır; diğer bir ifadeyle gözlemci, gözlemlediği şey karşısında değer yargısına sahip değildir. Bu bakımdan bilimsel bilgi, bu bilgilerin yorumlanmasından bağımsızdır; yani bilimsel bilgi, olguların, daha doğrusu olgular arasındaki belli ilişkileri yansıtan nicel ifadelerin soyut temsilleridir ve bu olgular doğrudan, yorumsuz algı verisi (sense data) olarak tasavvur edilmektedir¹⁶. Bu çerçevede, bilgi türlerinden birisi olan bilimin amacı, doğal

¹¹ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çeviren: Hüseyin Özel vd., Ayraç Yayınları, Ankara, 2000, s. 7.

¹² Auguste Comte, *Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma*, çeviren: Erkan Ataçay, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2015.

¹³ Rene Descartes, *Aklın Yönetimi İçin Kurallar*, çeviren: Engin Sunar, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s. 49.

¹⁴ Age., s. 49.

¹⁵ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü* (Üçüncü baskı), Paradigma Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 707.

¹⁶ Hüsnü Bilir, “Nöroiktisat: Neoklasik İktisadın Yenilenen Yüzü mü, Eleştirel Bir Yaklaşım mı?”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 2017, s. 39.

veya toplumsal süreçleri ele almak ve bu süreçleri, soyut sembolik bir biçimde, genellikle de matematiksel biçimde, ifade etmektir¹⁷.

Pozitivizm, olgular arasındaki ilişkileri matematiksel bir biçimde ifade ederek, bilimsel bilginin ölçütlerini tayin etmekte ve bilim ile bilim olmayan arasında da bir ayırım yapmaktadır (demarcation problem). Bu doğrultuda, pozitivizme göre bilim ve bilimsel bilgi, diğer bilme biçimleri karşısında mutlak bir üstünlüğe sahiptir; bu bakımdan bilimle iştigal eden bilimci de, adeta Ortaçağ'daki papazın yerini almıştır: “Bilim insanları ve bilim felsefecileri, kendilerinden önceki biricik Roma kilisesinin savunucuları nasıl davrandırlarsa öyle davranmaktadırlar”¹⁸.

Kısacası modernizm, ulaşılmaması gereken bir “hakikat” olduğunu kabul eden ve bu hakikate ulaşmanın yegâne yolunu bilimden yani akıldan geçtiğini savunan Batı-merkezli bir dünya görüşü olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede evrensel bir hakikat vurgusu ve bu hakikate ulaşmanın yolunun bilimden geçtiğinin kabul edilmesi yani pozitivist bakış açısı modernizmin en önemli tamamlayıcısı olmuştur.

Postmodern/postmodenite/postmodernizm kavramları ise aslında olumsuz bir şekilde, yani “ne olduğu” üzerinden değil de, “ne olmadığı” üzerinden tanımlanmaktadır. Bu çerçevede postmodern, kavramsal olarak, “modern sonrası” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla modern dönemin aşıldığını ve “ötesi”ne geçildiğini ifade etmektedir. Postmodenite ise, postmodern olma durumu ya da halidir. Bu bakımdan postmodenite ya da postmodern durum, moderniteyle alakalı toplumsal yapıların çözülmesini¹⁹ ya da Aydınlanma idealleri konusunda yaşanan hayal kırıklığını²⁰ ifade etmektedir. Bu çerçevede postmodern terimi özgül bir tarihsel dönemi ima etmektedir; diğer bir ifadeyle bu terim bir “dönemselleştirme” üzerinden tanımlanmaktadır, ancak Lyotard “postmodern”in bu anlamda kötü bir terim olduğunu ileri sürmektedir. Zira “tarihsel bir ‘dönemselleştirme’ fikrini aktarmaktadır. Bununla birlikte, bu ‘dönemselleştirme’ de ‘klasik’ ya da

¹⁷ Raymond Benton Jr., “A Hermeneutic Approach to Economics: If Economics is not Science, and if it is not Merely Mathematics, then What could it be?”, *Economics as Discourse: An Analysis of the Language of Economics* içinde, editör: Warren J. Samuels, Kluwer Academic Publishers, New York 1990, s. 69.

¹⁸ Paul Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, çeviren: Ahmet Kardam, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 100. Orijinal metinde “bilim adamları” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁹ Madan Sarup, *An Introductory Guide to Post-Structuralism and Postmodernism*, University of Georgia Press, Atlanta, 1993.

²⁰ Matthew Johnson, *Archaeological Theory: An Introduction* (ikinci baskı), Wiley-Blackwell, New Jersey, 2010.

'modern' bir fikirdir. 'Postmodern' basitçe bir ruh halini, veya daha doğru bir ifadeyle bir haleti ruhiyeyi ifade etmektedir"²¹. Bu doğrultuda "postmodern" terimi ilk olarak 1917 yılında Alman felsefeci Rudolf Pannwitz tarafından yirminci yüzyılın Batı kültürünün "nihilizm"ini tanımlamak üzere kullanılmıştır, ki nihilizm kavramı da Friedrich Nietzsche'ye aittir²². Bu bakımdan postmodern düşünce Nietzsche'nin görüşlerine dayanmaktadır, zira postmodernistler Nietzsche'nin hakikat konusundaki şüpheli yaklaşımını ve dolayısıyla görelilik²³ yaklaşımını takip etmişlerdir²⁴.

Dolayısıyla postmodern teriminin tarihsel dönemden ziyade, 1970'li yıllarda akademide başlayan ve bilginin doğasını ve büyük anlatıları ya da evrensel açıklamaları sorgulayan ve Mihail Bakhtin, Jacques Derrida, Michel Foucault, Jean-Francois Lyotard, Richard Rorty, Ludwig Wittgenstein gibi düşünürlerin fikirlerini barındıran felsefi bir hareketi ifade ettiği söylenebilir²⁵. Farklı geleneklere mensup düşünürleri bir araya getiren bu felsefi hareketin müşterek noktası, dönemin hâkim bakış açısına yani moderniteye yönelik eleştiridir. Bu bakımdan postmodernite, genel olarak, modernizmi ve onun bilim felsefesindeki uzanımı olan pozitivizmi eleştiren bir yaklaşım olarak tanımlanabilir: "Postmodernite klasik hakikat, akıl, kimlik ve nesnellik nosyonlarından, evrensel ilerleme ya da kurtuluş fikrinden, bilimsel açıklamanın başvurabileceği tekil çerçeveler, büyük anlatılar ya da nihai zeminlerden kuşku duyan bir düşünce tarzıdır"²⁶. Bu çerçevede postmodernitenin bilime bakış açısı Newtoncu determinizmden, Kartezyen dualizmden ve temsil esasına dayalı epistemolojiden kopuş olarak tanımlanmaktadır²⁷.

Postmodernizm ise postmodernitenin felsefesi ya da kültürüdür²⁸ ve estetik, mimari ve felsefe kaynaklı eklektik bir toplumsal hareket olarak

²¹ Jean François Lyotard, "Rules and Paradoxes and Svelte Appendix", çeviren: Brian Massumi, *Cultural Critique*, sayı 5: 1986, s. 209.

²² Lawrence E. Cahoon (editör), *From Modernism to Postmodernism: An Anthology*, Blackwell Publishing Malden, 2003, s. 2.

²³ Buradaki "görelilik" ifadesinin "relative" teriminin karşılığı olmadığı, "perspectival" teriminden geldiği belirtilmelidir.

²⁴ Lawrence A. Kuznar, *Reclaiming a Scientific Anthropology*. Altamira, Lanham, 2008, s. 78.

²⁵ Harlene Anderson, *Conversation, Language, and Possibilities: A Postmodern Approach to Therapy*, Basic Books, New York, 1997.

²⁶ Terry Eagleton, *Postmodernizmin Yanılsamaları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 9.

²⁷ Steven Best ve Douglas Kellner, *Postmodern Teori*, 2011, s. 46.

²⁸ Madan Sarup, *An Introductory Guide to Post-Structuralism and Postmodernism*, 1993.

tanımlanabilir²⁹. Postmodernizmin sanatsal, edebi, mimari açıdan farklı anlamlar ihtiva etmesi söz konusu kavramın tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte postmodernistler arasında belli müşterek noktalar bulunduğu söylenebilir³⁰: heterojenliğin ve bölümlenmenin ön plana çıkarılması, yansızlık, nesnellik ve güvenilir (*authoritative*) bilgi gibi kavramların sorgulamaya açılması.

Bu bakımdan postmodernizm, modern düşünce yapısının ya da Aydınlanma'nın ideallerine, ilkelerine ve değerlerine karşı çıkmakta ve modernizmin hissiz, otonom ve rasyonel birey anlayışını reddederek, insanı toplumsal bir yapı olarak ele almaktadır. Zira postmodernizme göre "gerçek dünya diye bir şeyden söz edilemez"³¹, insan içinde yetiştiği ve yaşadığı kültürün bir ürünüdür. Dolayısıyla modernizmdeki idealize edilmiş hakikat anlayışı yerine, zamana, mekâna ve bakış açısına bağlı dinamik ve değişken bir "gerçeklik" algısını yerleştiren postmodernizme göre hakikat keşfedilemez, kendi sosyo-dilsel bağlamımızda inşa edilebilir: "İçinde yaşadığımız özgül 'söylemler' dışında kullanabileceğimiz hiçbir dışsal hakikat standardı, hiçbir dışsal bilgi göndergesi yoktur"³².

Bu çerçevede büyük anlatıların ileri sürdüğü gibi, nesnel ve evrensel bir hakikate ulaşmak imkânsızdır ve bu yönde bir çaba sarf etmek de anlamsızdır. Zira nesnel ve evrensel olduğunu iddia eden büyük anlatılar, aynı zamanda, bir hiyerarşik üstünlük de ima etmektedir -pozitivizm temelinde yapılan bilimsel bilgi-bilimsel olmayan bilgi ayrımının yansıttığı gibi. Bu doğrultuda bilimsel bilgi muktedir bilme biçimi iken, diğer bilme biçimleri bilimsel olmadıkları gerekçesiyle itibarsızlaştırılmakta ve ikinci plana itilmektedir. Ancak postmodernistlere göre bu bakış açısı, yerellikleri ve farklılıkları dikkate almamaktadır. Halbuki farklı bilme biçimleri söz konusudur ve bu bilme biçimlerinden hiçbiri tek, doğru, hakiki ve evrensel bir yöntem olarak değerlendirilemez; dolayısıyla hiçbir bilme biçimi bir diğerinden daha üstün değildir. Bilim yoluyla yani akıl aracılığıyla ulaşılmaması gereken nesnel ve evrensel bir hakikat bulunmamaktadır, hakikat kültürel

²⁹ Ryan Bishop, "Postmodernism", *Encyclopedia of Cultural Anthropology* içinde, editörler: David Levinson ve Melvin Ember, Henry Holt and Company, New York, 1996.

³⁰ Roy Boyne ve Ali Rattansi, "The Theory and Politics of Postmodernism: By Way of an Introduction", *Postmodernism and Society* içinde, editörler: Roy Boyne ve Ali Rattansi, MacMillan Education, London, 1990, s. 9-11..

³¹ Pauline M. Rosenau, *Post-Modernism and the Social Sciences: Insights, Inroads, and Intrusions*, Princeton University Press, Princeton, 1992, s. 110.

³² Perry Anderson, *Postmodernitenin Kökenleri*, çeviren: Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 40.

olarak yaratılmaktadır. Bu da değer yargılarının işin içine dâhil olmasını beraberinde getirmektedir. Farklı yöntemler benimseyen her türlü bilme biçimi eş-değere sahiptir.

Dolayısıyla postmodernizm hakikatin söylemsel doğasını vurgulamaktadır; bu bağlamda hakikat yalnızca geçici değildir, aynı zamanda söyleme özgüdür. Yani her bilimsel söylem kendi doğrulama kurallarına sahiptir ve bu kurallar diğer söylemlere kolayca devredilememektedir, ayrıca evrensel ve formel bir dil de söz konusu değildir. Hakikatler ve söylemler “farklı”dır ve süreksizdir, en azından, tarihsel olarak belirlenmektedirler. Söylem içsel olarak kararsız ve kısmi olduğu için, söylemsel pratiklerden doğan “anlamlar” da bu geçici söylemsel unsurların bir sonucudur ve dolayısıyla hiçbir surette sabit değillerdir³³. Bu bakımdan, postmodernizm “üst (ya da büyük) anlatılara yönelik şüphecilik”i ifade etmektedir³⁴.

Kısacası, postmodernizm, Aydınlanma projesinin yaşadığı krize bir yanıt olarak görülmektedir. Aydınlanma rasyonalizmi, evrenselciliği ve transandental düşünce biçimlerini geliştirmiştir; postmodernizm ise bu toplayıcı (totalising) söylemlere karşı çıkmaktadır³⁵. Bu bağlamda postmodernizmin temel özellikleri -postmodern söylemleri genel bir kategori altında toplamanın son derece zor olduğu akılda tutulmak kaydıyla- şu şekilde sıralanabilir:

- Nesnel ve evrensel tek bir hakikat yoktur, hakikatler toplumsal ve kültürel olarak dil aracılığıyla inşa edilir.
- Hakikate ulaşma konusunda yegâne yöntem bilimsel yöntem değildir.
- İnsanı oluşturduğu söylenebilecek temel bir insan doğasından söz edilemez.
- Bilgi dil aracılığıyla toplumsal olarak inşa edilir.
- Bilme biçimleri arasında bir hiyerarşi tesis edilemez.
- Bir metnin tek bir anlamı yoktur.

³³ Jack Amariglio, “Economics as a Postmodern Discourse”, *Economic as Discourse: An Analysis of the Language of Economics* içinde, editör: Warren J. Samuels, Kluwer Academic Publishers, New York, 1990, s. 24.

³⁴ Jean François Lyotard, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, çeviren: Geoff Bennington ve Brian Massumi, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1984, s. xxiv.

³⁵ Elspeth Graham, Joe Doherty ve Mo Malek, “Introduction: The Context and Language of Postmodernism”, *Postmodernism and the Social Sciences* içinde, editör: Joe Doherty, Elspeth Graham ve Mo Malek, Palgrave Macmillan, New York, 1992, s. 2-3.

- Tek bir metinden ya da anlatıdan söz edilemez.
- Evrensel bir ahlak yarasından söz edilemez.
- Teklik, homojenlik, evrensellik yerine çokluk, heterojenlik ve yerellik ön plana çıkarılır.

İktisatta Postmodern Yaklaşımların Temel Özellikleri

İktisat farklı bakış açılarından/düşünce okullarından oluşan bir disiplindir, ancak günümüzde iktisat disiplinine hâkim olan yaklaşım neoklasik iktisattır. Bu bakımdan dar anlamda neoklasik iktisadın, geniş anlamda ise anaakım iktisadın postmodern terminolojiyle, iktisadın “büyük anlatı”sı olduğu söylenebilir³⁶. Anaakım iktisat bu çerçevede dünyanın önde gelen üniversitelerinde okutulmakta³⁷, dünyanın önde gelen akademik dergilerinde yayın imkânı bulmakta ve iktisat alanında Nobel ödüllerine sahip olmaktadır³⁸.

230

³⁶ Bu çalışmada anaakım iktisat, neoklasik iktisadı da bünyesinde barındıran daha geniş sosyolojik bir kavram olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede anaakım iktisada neoklasik iktisadın yanı sıra davranışsal iktisat, deneysel iktisat, nöroiktisat, yeni kurumcu iktisat ve klasik-davranışsal-evrimci oyun teorisi dâhil edilmiştir.

³⁷ ABD, Kanada, İngiltere, Avustralya, Fransa, Almanya ve Japonya'nın önde gelen üniversitelerin müfredatlarında anaakım (neoklasik) iktisadın hâkim olduğunu gösteren çalışmalar için bkz. Michio Yamaoka, Tadayoshi Asano, Shintaro Abe, “The Present State of Economic Education in Japan”, *The Journal of Economic Education*, sayı 41, no: 4, 2010, s. 448-460; PCEs (The Post-Crash Economics Society), “Economics, Education an Unlearning: Economics Education at the University of Manchester”, 2014, <http://www.rethinkeconomics.org/wp-content/uploads/2017/03/Economics-Education-and-Unlearning.pdf>, erişim tarihi: 14 Aralık 2018; Arne Heise, Sebastian Thieme, “The Short Rise and Long Fall of Heterodox Economics in Germany After the 1970s: Explorations in a Scientific Field of Power and Struggle,” *Journal of Econic Issues*, sayı 50, no: 4, 2016, s. 1105-1130; Christiane Kuhn, Olga Zlatkin-Troitschanskaia, Sabastian Brückner, Hannes Saas, “A New Video-Based Tool to Enhance Teaching Economics”, *International Review of Economics Education*, sayı 27, 2018, s. 24-33; Christian Grimm, Stephan Pühringer, Jakob Kapeller, “Paradigms and Policies: The State of Economics in the German-Speaking Countries”, ICAE Working Paper Series, 2018, no: 77. https://www.jku.at/fileadmin/gruppen/108/ICAE_Working_Papers/wp77.pdf, erişim tarihi: 14 Aralık 2018.

³⁸ 1978 yılında Herbert Simon, 2002 yılında Daniel Kahneman ve Vernon Smith ve 2017 yılında Richard Thaler davranışsal ve deneysel iktisat alanında yaptıkları çalışmalarla Nobel iktisat ödülüne layık görülmüşlerdir. Bu yaklaşımları anaakım iktisadın parçası olarak ele alan çalışmalar için bkz. Matthew Rabin, “A Perspective on Psychology and Economics”, *European Economic Review*, sayı 46, no: 4, 2002, s. 657-685; Esther-Mirjam Sent, “Behavioral Economics: How Psychology Made its (Limited) Way Back into Economics”, *History of Political Economy*, sayı 36, no: 4, 2004, s. 735-

Dolayısıyla neoklasik iktisat öncülüğündeki anaakım iktisat, disiplin içerisinde bir hiyerarşi tesis etmektedir. Bu bağlamda belli bir “saygınlık” a ve “nüfuz” a sahip olan anaakım iktisadın dışında kalan yaklaşımlar/düşünce okulları/iktisatçılar heterodoks olarak nitelendirilmekte ve nispeten ikinci plana itilmektedirler³⁹. Anaakım iktisadın ve iktisatçıların saygın ve muktedir olarak nitelendirilmesinin sebebi ise, kullanmış oldukları pozitivist metodolojidir. Zira pozitivism göre, dünya hakkında, doğa bilimleri tarafından sağlanan bilgi dışında hiçbir bilgi olamaz; insan bilgisi bilimin, yani fenomenlere ilişkin sistematik araştırmanın sınırlarını hiçbir şekilde aşamaz. Bu çerçevede, pozitivism, bilim konusunda empirist bir görüşe bağlı, toplumsal yaşama empirist bilgi modeli temelinde bilimsel bir yaklaşımı tanımlamaktadır. Sosyal bilimler bağlamında ise, bu, insan ve toplum bilimlerinin yöntemlerinin doğa bilimlerinin yöntemlerine göre şekillenmesi veya oluşturulması; olgularla değerlerin birbirlerinden kesin olarak ayrılmaları gerektiği ve bu yapıldığında, sosyal bilimlerin de, doğa bilimlerinde keşfedilen yasalara veya yasa benzeri düzenliliklere koşut toplum yasalarına erişebileceği anlamına gelmektedir⁴⁰. Bu çerçevede doğa bilimlerine öykünen neoklasik iktisat teorisine modernist ve pozitivist geleneğin hâkim olduğu söylenebilir⁴¹.

İktisatta modernizmin gelişimi, iktisadı klasik mekanik temelinde modelleme teşebbüsüne yani on dokuzuncu yüzyıla dek götürülebilmektedir⁴², bu tarihten beri neoklasik iktisat doğa bilimleri statüsüne ulaşma arzusunda olmuştur. Zaman içerisinde matematiğin yoğun şekilde kullanılmasıyla ve kişisel-çıkar peşinde koşan ve hazzını maksimize etmeyi amaçlayan *iktisadi insana -homo-æconomicus-* duyulan güvenle iktisatta modernizm güç kazanmıştır⁴³. Zira modernizmin ayırt edici özelliklerinden biri, formel ilkelerin bir tezahürü veya gösterimi olarak yazılı ve sözlü sunum biçimlerinin öz-bilinçli bir yapıda olmasıdır. Örneğin neoklasik iktisadın temel figürlerinden olan Walras “iktisadın pür teorisinin,

---

760; Floris Heukelom. “Mainstreaming Behavioral Economics”, *Journal of Economic Methodology*, sayı 21, no: 1, 2014, s. 92-95.

³⁹ Heterodoks olarak nitelendirilen düşünce okulları arasında Marksist iktisat, eski (ya da orijinal) kurumcu iktisat, pos-Keynesyen iktisat, evrimci iktisat, feminist iktisat sayılabilir.

⁴⁰ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, 1999, s. 707-708.

⁴¹ Daniel Bell, “Models and Reality in Economic Discourse”, *The Public Interest*, Special Issue, 1980, s. 80; Deirdre N. McCloskey, “The Rhetoric of Economics”, *Journal of Economic Literature*, cilt: 21, sayı: 2, 1983, s. 486.

⁴² Modern iktisada ilişkin detaylı bilgi için bkz. Tony Lawson, *Essays on the Nature and State of Modern Economics*, Routledge, London, 2015.

⁴³ Shelia Dow, “Postmodernism and Economics”, 1992, s. 149.

her yönden *fiziko-matematiksel bilimleri* anımsatan bir bilimdir” (vurgular sonradan eklendi) olduğunu vurgulamakta ve “eğer iktisadın pür teorisi (...) mekanik ve hidrodinamik gibi fiziko-matematiksel bir bilimse, iktisatçılar matematik dilini ve matematiksel yöntemleri kullanmaktan” imtina etmemeleri gerektiğini ileri sürmektedir⁴⁴. Benzer şekilde da Jevons da, bilginin yegâne kaynağının deneyim, yani gözlem ve deney olduğunu ileri sürmüş ve matematiğin kesinliğine vurgu yaparak, teorisini *fayda ve kişisel çıkar mekaniği* olarak tanımlamıştır. Bu teorisinin sunulmasında matematik önemli bir role sahiptir: “İktisat, eğer bir bilim olacaksa, matematiksel bir bilim olmalıdır (...) *zira büyüklüklerle ilgilenmektedir*”⁴⁵ (vurgular Jevons’a aittir).

Pozitivizmin iktisat üzerindeki güçlü etkisinin en net göstergelerinden bir diğeri de, Milton Friedman’ın (1953) iktisat yöntemine dair çalışmasının ardından bilinir hale gelen “pozitif” teriminin ulaştığı büyük popülaritedir. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından bilhassa Friedman’ın çalışmalarının etkisiyle, formalize edilemeyen ve matematikselleştirilemeyen her şey iktisadın teorik yapısının dışına itilmiştir⁴⁶. Bu çerçevede modernizmin iktisat metodolojisi üzerindeki tezahürlerinin öngörü, kontrol, gözlem, deneycilik, ölçüm, kapsayıcı kurallar cinsinden yapılan izahatlar, araçlar ile amaçlar arasında yapılan keskin ayırım ve amaçlar veya değerler bilhassa da ahlak konusunda iktisadın sessiz kalması olduğu söylenebilir⁴⁷.

Ancak bilim felsefesinde 1960’lı yıllardan itibaren bilimsel faaliyetin anlamı ve içeriği üzerine şiddetli tartışmalar yaşanması ve bu çerçevede “modernizm”in ve modernist bilim anlayışının sorgulanmaya başlamasına paralel olarak, iktisat disiplinine hâkim olan bu bakış açısı eleştirilmeye başlamıştır. Bu bakımdan, iktisat disiplini içerisinde modernizme ilk ciddi eleştirinin Keynes tarafından yöneltildiği söylenebilse de, Deirdre N. McCloskey, Arjo Klamer, Stephen Resnick ve Richard Wolff tarafından iktisatta postmodern yaklaşımların 1970’li yıllarla birlikte ön plana çıktığı görülmektedir. Söz konusu yaklaşımlar, iktisadın kural koyucu epistemolojisini ve modernist bilim anlayışını eleştirmektedir. Bu bağlamda,

⁴⁴ Léon Walras, *Elements of Pure Economics or the Theory of Social Wealth*, çeviren: William Jaffé, George Allen and Unwin Ltd, London, 1954, s. 70.

⁴⁵ William S. Jevons, *Theory of Political Economy* (İkinci Baskı), MacMillan and Co., London, 1879, s. 3-4.

⁴⁶ Erik S. Reinert, “Neo-classical Economics: A Trail of Economic Destruction since 1970’s”, *Real-World Economics Review*, sayı: 60, 2012, s. 8.

⁴⁷ Thomas A. Boylan ve Paschal F. O’Gorman, *Beyond Rhetoric and Realism in Economics: Towards a Reformulation of Economic Methodology*, Routledge, London and New York, 1995, s. 39.

hermeneutik yöntemin de işaret ettiği üzere, doğa bilimleri ve sosyal bilimler farklı inceleme nesnelere ve dolayısıyla farklı epistemolojilere sahiptirler, bu nedenle doğa bilimlerinde kullanılan yöntemler sosyal bilimlerde kullanılamaz. Örneğin Dilthey'e göre, sosyal bilimlerin nesnelere, doğa bilimlerinin nesnelere gibi duyuşsal bir görünüme (sensory appearance) sahip değillerdir; bu nesnelere tamamen içkin bir gerçekliktir, yani bir deneyime sahiptir⁴⁸. Benzer şekilde, pozitivist-olmayan (yorumcu ve oluşturmacı) yaklaşıma göre de, gözlemci, gerçekliğin tesis edilmesinde önemli bir paya sahiptir ve dolayısıyla hakikat gözlemciden bağımsız değildir, yani bilimcinin veya gözlemcinin deneyimleri, dünya görüşü, tarihsel ve kültürel ortam vb. faktörler bilimcinin veya gözlemcinin görüşleri ve dolayısıyla oluşturdukları teori üzerinde etkili olmaktadır. Feyerabend'e göre, bilimcinin elinin altında bulunan malzeme, yasalar, deneysel sonuçlar, matematiksel teknikler, epistemolojik önyargılar vs. pek çok yönden müphemdir ve tarihsel arka plandan bütünüyle bağımsız değildir⁴⁹.

Bu bağlamda postmodernizmin iktisada yansımaları, modernist görüşe sahip ve nesnel olma iddiası ile yola çıkan iktisatçıların konuşma ve yazma biçimlerini eleştirmek şeklinde olmuştur⁵⁰. Bu bakış açısı, iktisatta mutlak doğru iddialarının ve bunlar üzerine yapılan tartışmaların terk edilmesine ve bunun yerine çoklu analizlerin ve metaforların kullanıldığı ikna stratejilerinin geliştirilmesine öncü olmuştur. "Doğruların söylemsel doğası" üzerine yapılan bu postmodernist vurgu da, iktisatçıların ürettiği bilgilerin bir "kurgu" olarak adlandırılması anlamına gelmektedir, ancak söz konusu kurguların tek, doğru, gerçek ve evrensel olarak kabul edilmelerinin belli tarihsel koşullar altında gerçekleştiği göz ardı edilmemelidir. Bu bakımdan, her bilgi belirli bir söylem içinde üretildiğinden, metin ve onun dışında olduğu ifade edilen dünya arasında bir sınır çizmek güçleşmektedir. Zira toplum sürekli bir değişim halindedir ve oluşturulan teorilerin tarih içerisinde farklı açıklama güçlerine sahip olmaları bu nedenle çok doğaldır; dolayısıyla "evrensel kanun" kavramı son derece sınırlıdır. Bunun yanı sıra, iktisatçının dünya görüşü ve "doğru" insan anlayışı, kendisini nesnel bir gözlem yapmaktan alıkoymaktadır⁵¹.

⁴⁸ Wilhelm Dilthey, "The Rise of Hermeneutics", çeviren. Fredric Jameson, *New Literary History*, cilt: 3, sayı: 2, 1972, s. 231.

⁴⁹ Paul Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, 1999, s. 80-81.

⁵⁰ David F. Ruccio, "Postmodernism and Economics", *Journal of Post Keynesian Economics*, cilt: 13, sayı: 4, 1991, s. 501-506.

⁵¹ Shelia Dow, *The Methodology of Macroeconomic Thought*, Edward Elgar, Aldershot, 1996, s. 38-40.

Toplumların, bilimsel anlayışların ve dolayısıyla iktisadın değişen yapısının sonucu olarak zaman içinde farklı anlayışların ve söylemlerin ortaya çıkmasının iktisat disiplinindeki en net örneği, iktisadın yöntemi konusunda Alman Tarihçi Okul ile Avusturya Okulu arasında yaşanan *Yöntem Savaşı*'dir (*Methodenstreit*). Bu anlaşmazlıkta Avusturya Okulu, iktisadın doğa bilimlerini örnek alması gerektiğini ve bu doğrultuda iktisadın yöntemi ile doğa bilimlerinin yönteminin aynı olması gerektiğini savunurken, Alman Tarihçi Okul bu görüşe karşı çıkmış ve iktisadın bir sosyal bilim (kültür bilimi) olduğunu vurgulayarak, doğa bilimlerinde kullanılan yöntemin iktisada aynı şekilde aktarılamayacağını ileri sürmüştür.

İktisatta yer alan farklı söylem türlerine verilebilecek diğer bir örnek, "insan" anlayışıdır. Hâkim iktisada göre göre kişisel çıkarı koşan ve yegâne amacı kâr maksimizasyonu olan rasyonel bir bireydir ve bu birey toplumsal ilişkileri ve konumları sadece kişisel çıkarını veya kârını/faydasını etkilediği ölçüde dikkate almaktadır. Gelgelelim bu anlayış, iktisat disiplinindeki tek insan anlayışı değildir. İktisadi düşünce tarihinde bu anlayış ciddi eleştirilerle karşılaşmıştır⁵². Söz konusu eleştiriler, insanın sadece kişisel-chıkarı peşinde koşan ve faydasını maksimize etmeyi amaçlayan "rasyonel" bir "atom" olmadığını ileri sürmekte ve insanın toplumsal özelliğine dikkat çekmektedirler. Son dönemde davranışsal iktisat ve nöroiktisat alanında yapılan çalışmalar da, insanın rasyonel olmadığını ve karar alırken sezgi, his, alışkanlık ve duygu gibi faktörlerden etkilendiğini göstermiştir⁵³.

Bu çerçevede iktisat farklı söylemlerden oluşan çoğulcu bir yapıya sahiptir ve iktisadın söylemsel doğası şu şekilde özetlenebilir: "İktisat, bir inanç sistemini (veya inanç sistemlerini), ayırt edici önkabul setleriyle belli paradigmaları benimseyen ve bunları yürürlüğe koyan söylem biçimlerinden oluşmaktadır. Söylem biçiminin ayırt edici özelliği ise dildir. İktisatçılar dili kullanmaktadırlar; günlük lisani, teknik jargonu ve matematiği. Dolayısıyla bir söylem biçimi olarak iktisat, iktisatçıların anlattıkları öykü, ve/veya

---

⁵² Örneğin bkz. Thorstein B. Veblen, "The Preconceptions of Economic Science I", *The Quarterly Journal of Economics*, cilt: 13, sayı: 2, 1899, s. 121-150; Friedrich von Hayek, "Economics and Knowledge", *Economica*, New Series, cilt: 33, sayı: 54, 1937, s. 33-54; Carl Menger, *Principles of Economics*, çeviren James Dingwall ve Bert F. Hoselitz, New York University Press, New York, 1981; Paul Davidson, *Post-Keynesian Macroeconomic Theory*, Edward Elgar Publishing, Aldershot, 1994; Phillip Arestis, "Post-Keynesian Economics: Towards Coherence", *Cambridge Journal of Economics*, cilt: 20, sayı: 1, 1996, s. 111-135.

⁵³ Hüsnü Bilir, "Nöroiktisat: Neoklasik İktisadın Yenilenen Yüzü mü, Eleştirel Bir Yaklaşım mı?", 2017.

doğrulama iddiasında oldukları bilginin tümü, yapıdan ve kullandıkları dilin içeriğinden etkilenmektedir”⁵⁴.

Kısacası “postmodernizm, farklı toplumsal söylemlerin farklı toplumsal gerçeklikler ürettiğini ve toplumsal gerçekliğin, var oldukları gerçekliği inşa etmek için farklı söylemler kullanan toplumsal eyleyenler ve varlıklardan oluştuğunu vurgulamaktadır (...) Bu çerçevede farklı iktisat teorileri –neoklasikten Marksist’e kadar anaakım ve heterodoks teoriler-farklı iktisadi ve toplumsal gerçeklik kavramları üretmekte ve iktisatçılar kullanmış oldukları söylemler (veya paradigmlar veya teorik çerçeveler) doğrultusunda farklı ekonomileri gözlemlemekte ve analiz etmektedirler. Ve farklı kavramlar ve kavramsal stratejiler doğrultusunda üretilen bu ‘iktisadi gerçeklikler’ oldukça farklı ve kıyaslanamazdır, dolayısıyla örneğin neoklasik iktisatçılar rasyonel seçimler, faktör ödemeleri ve dengeyle tanımlanan bir iktisadi gerçekliği algılamak, Marksist iktisatçılar meta fetişizmi, sömürü ve çelişki görmektedirler. Ve postmodern perspektiften, bu farklı gerçekliklerin değerlendirilebileceği veya bunlar hakkında hükme varılabilecek söylem-ötesi veya söylemsel-olmayan bir standart söz konusu değildir”⁵⁵.

Sonuç

Felsefi temelleri Aydınlanma sürecine uzanan modernizm nesnel ve evrensel bir hakikat olduğunu ve bu hakikate rasyonel bireyin akli ve bilim aracılığıyla ulaşabileceğini kabul etmektedir. Bu bakımdan modernizm ile pozitivizm arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Zira pozitivizm de, benzer şekilde, hakikate ulaşmanın yolunun bilimden geçtiğini ve toplumsal yasaların da, doğa yasalarına benzediğini ve dolayısıyla toplumsal yapıların doğa bilimlerindeki yapılarla aynı şekilde ele alınabileceğini ileri sürmektedir.

Bu çerçevede pozitivizmin iktisat disiplinindeki hâkim anlayışının analiz yöntemi olduğu söylenebilir. İktisadın fizik ve mekanik gibi doğa bilimlerini örnek alması gerektiğini, ancak bu şekilde hakikate ulaşabileceğini savunan hâkim iktisat anlayışı, yegâne bilimsel yöntem olarak kabul ettiği matematiksel yöntem üzerine yoğunlaşarak, toplumsal, kültürel, tarihsel ve etik unsurları analiz dışı bırakmıştır. Böylelikle bilim ile

⁵⁴ Warren J. Samuels, “Introduction”, *Economics as Discourse: An Analysis of the Language of Economics* içinde, editör: Warren J. Samuels, Kluwer Academic Publishers, New York 1990, s. 4.

⁵⁵ David F. Ruccio, “Postmodernism,” *Handbook of Economics and Ethics* içinde, editör: Jane Peil ve Irene van Staveren, Edward Elgar, Cheltenham, 2009, s. 383.

bilim dışı arasında hiyerarşik bir ilişki tesis edilmiş ve diğer bilme biçimleri itibarsızlaştırılmıştır.

Postmodernizmin iktisattaki temsilcileri ise, dünyada olduğu gibi iktisatta da evrensel ve nesnel bir hakikatten söz edilemeyeceğini, iktisadi gerçekliğin kültür ve dil aracılığıyla inşa edildiğini savunmaktadırlar. Bu nedenle, farklı iktisat teorileri ve yaklaşımları, farklı kültürlerle yoğruldukları ve dolayısıyla farklı diller kullandıkları için farklı iktisadi gerçeklikler inşa etmektedirler, zira her dilin (kültürün) kendine has bir “gerçeklik”i bulunmaktadır. Sonuç olarak, doğa bilimlerinde kullanılan yöntemler sosyal bilimlerde kullanılamaz; zira bir araştırma araştırmacıdan bağımsız değildir. Birey yaşam koşulları yani kültürü içerisinde var olmaktadır, toplumsal, tarihsel, sınıfsal, ideolojik, etnik, dini, vb. değer yargılarına sahiptir. Ancak diğer yandan da birey toplumsal yapıyı şekillendirmektedir, bu bakımdan toplum ile birey arasında evrilen bir karşılıklı ilişki söz konusudur.

Bu bakış açısı, iktisat teorileri arasındaki hiyerarşik ve dışlayıcı yapının reddedilmesine ve bunun yerine çoğulcu ve bütüncül bir iktisat disiplininin savunulmasına yol açmaktadır. Zira farklı iktisat teorileri arasında bir kıyaslama yapılamaz; her bilgi belirli bir söylem içinde üretilmektedir, bu bağlamda postmodernizm tamamen söylemseldir. Oluşturulan teorilerin tarih içerisinde farklı açıklama güçlerine sahip olmaları bu nedenle çok doğaldır, dolayısıyla iktisatta “evrensel yasalar”dan söz edilemez.

KAYNAKÇA

- AMARIGLIO, Jack, "Economics as a Postmodern Discourse", *Economic as Discourse: An Analysis of the Language of Economics* içinde, editör: Warren J. Samuels, Kluwer Academic Publishers, New York, 1990, s. 15-64.
- ANDERSON, Harlene, *Conversation, Language, and Possibilities: A Postmodern Approach to Therapy*, Basic Books, New York, 1997.
- ANDERSON, Perry, *Postmodernitenin Kökenleri*, çeviren: Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- ARESTIS, Phillip, "Post-Keynesian Economics: Towards Coherence", *Cambridge Journal of Economics*, cilt: 20, sayı: 1, 1996, s. 111-135.
- BELL, Daniel, "Models and Reality in Economic Discourse", *The Public Interest*, Special Issue, 1980, s. 46-80.
- BENTON JR, Raymond, "A Hermeneutic Approach to Economics: If Economics is not Science, and if it is not Merely Mathematics, then What could it be?", *Economics as Discourse: An Analysis of the Language of Economics* içinde, editör: Warren J. Samuels, Kluwer Academic Publishers, New York, 1990, s. 65-99.
- BEST, Steven ve KELLNER, Douglas, *Postmodern Teori*, çeviren: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.
- BERMAN, Marshall, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, çeviren: Ümit Altuğ ve Bülent Peker (On Dördüncü Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- BISHOP, Ryan, "Postmodernism", *Encyclopedia of Cultural Anthropology* içinde, editörler: David Levinson ve Melvin Ember, Henry Holt and Company, New York, 1996.
- BİLİR, Hüsnü, "Nöroiktisat: Neoklasik İktisadın Yenilenen Yüzü mü, Eleştirel Bir Yaklaşım mı?", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017.
- BOYLAN, Thomas A. ve O'GORMAN, Paschal F., *Beyond Rhetoric and Realism in Economics: Towards a Reformulation of Economic Methodology*, Routledge, London and New York, 1995.
- BOYNE, Roy ve RATTANSI, Ali, "The Theory and Politics of Postmodernism: By Way of an Introduction", *Postmodernism and Society* içinde, editörler: Roy Boyne ve Ali Rattansi, MacMillan Education, London, 1990, s. 1-45.

- BRESSLER, Charles E., *Literary Criticism: An Introduction to Theory and Practice*, Prentice-Hall, New Jersey, 2007.
- CAHOONE, Lawrence E. (editör), *From Modernism to Postmodernism: An Anthology*, Blackwell Publishing Malden, 2003.
- CEVİZCİ, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü (Üçüncü Baskı)*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- COMTE, Auguste, *Pozitif Felsefe Dersleri ve Pozitif Anlayış Üzerine Konuşma*, çeviren: Erkan Ataçay, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2015.
- DAVIDSON, Paul, *Post-Keynesian Macroeconomic Theory*. Edward Elgar Publishing, Aldershot, 1994.
- DESCARTES, Rene, *Aklın Yönetimi İçin Kurallar*, çeviren: Engin Sunar, Say Yayınları, İstanbul, 2014.
- DILTHEY, Wilhelm, "The Rise of Hermeneutics", çeviren: Fredric Jameson, *New Literary History*, cilt: 3, sayı: 2, 1972, s. 229-244.
- DOW, Shelia, "Postmodernism and Economics", *Postmodernism and the Social Sciences* içinde, editör: Joe Doherty, Elspeth Graham ve Mo Malek, Palgrave Macmillan, New York, 1992, s. 148-161.
- DOW, Shelia, *The Methodology of Macroeconomic Thought*, Edward Elgar, Aldershot, 1996.
- EAGLETON, Terry, *Postmodernizmin Yanılsamaları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.
- FEYERABEND, Paul, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, çeviren: Ahmet Kardam, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.
- FOUCAULT, Michael, *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi* (İkinci baskı), çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- GIDDENS, Anthony, *Sosyoloji*, çeviren: Hüseyin Özel vd., Ayraç Yayınları, Ankara, 2000.
- GRAHAM, Elspeth, DOHERTY, Joe ve MALEK, Mo, "Introduction: The Context and Language of Postmodernism", *Postmodernism and the Social Sciences* içinde, editör: Joe Doherty, Elspeth Graham ve Mo Malek, Palgrave Macmillan, New York, 1992, s. 1-23.
- GRIMM, Christian, PUHRINGER, Stephan ve KAPELLER, Jakob, "Paradigms and Policies: The State of Economics in the German-Speaking

Countries”, ICAE Working Paper Series, 2018, no: 77.
https://www.jku.at/fileadmin/gruppen/108/ICAE_Working_Papers/wp77.pdf, erişim tarihi: 14 Aralık 2018.

HABERMAS, Jürgen, “Modernity versus Postmodernity”, çeviren Seyla Ben-Habib, *New German Critique*, sayı: 22, 1981, s. 3-14.

HARDT, Michael ve NEGRI, Antonio, *İmparatorluk*, çeviren: Abdullah Yılmaz (Beşinci Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

HARVEY, David, *Postmodernliğin Durumu*, çeviren: Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 2010.

HEISE, Arne ve THIEME, Sebastian, “The Short Rise and Long Fall of Heterodox Economics in Germany After the 1970s: Explorations in a Scientific Field of Power and Struggle,” *Journal of Econic Issues*, sayı 50, no: 4, 2016, s. 1105-1130.

HEUKELOM, Floris. “Mainstreaming Behavioral Economics”, *Journal of Economic Methodology*, sayı 21, no: 1, 2014, s. 92-95.

JEVONS, William S., *Theory of Political Economy* (İkinci Baskı), MacMillan and Co., London, 1879.

JOHNSON, Matthew, *Archaeological Theory: An Introduction* (İkinci Baskı), Wiley-Blackwell, New Jersey, 2010.

KUHN, Christiane, ZLATKIN-TROITSCHANSKAIA, Olga, BRUCKNER, Sabastian ve SAAS, Hannes, “A New Video-Based Tool to Enhance Teaching Economics”, *International Review of Economics Education*, sayı 27, 2018, s. 24-33.

KUZNAR, Lawrence A., *Reclaiming a Scientific Anthropology*. Altamira, Lanham, 2008.

LAKATOS, Imre, *Proofs and Refutations*, Cambridge University Press, Cambridge, 1976.

LAKATOS, Imre, *The Methodology of Scientific Research Programmes: Philosophical Papers Volume 1*, Cambridge University Press, Cambridge, 1978.

LAWSON, Tony, *Essays on the Nature and State of Modern Economics*, Routledge, London, 2015.

LYOTARD, Jean François, “Rules and Paradoxes and Svelte Appendix”, çeviren: Brian Massumi, *Cultural Critique*, sayı 5: 1986, s. 209-219.

LYOTARD, Jean François, *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, çeviren: Geoff Bennington ve Brian Massumi, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1984.

MCCLOSKEY, Deirdre N., "The Rhetoric of Economics", *Journal of Economic Literature*, cilt: 21, sayı: 2, 1983, s. 481-517.

PARSONS, Talcott, *The System of Modern Societies*, Prentice-Hall, New Jersey, 1971.

PCES (The Post-Crash Economics Society), "Economics, Education an Unlearning: Economics Education at the University of Manchester", 2014, <http://www.rethinkeconomics.org/wp-content/uploads/2017/03/Economics-Education-and-Unlearning.pdf>, erişim tarihi: 14 Aralık 2018.

POPPER, Karl, *Logik der Forschung*, Mohr Siebeck, Heidelberg, 1934.

RABIN, Matthew, "A Perspective on Psychology and Economics", *European Economic Review*, sayı 46, no: 4, 2002, s. 657-685.

REINERT, Erik S., "Neo-classical Economics: A Trail of Economic Destruction since 1970's", *Real-World Economics Review*, sayı: 60, 2012, s. 2-17.

RESCH, Robert P., "Modernism, Postmodernism, and Social Theory: A Comparison of Althusser and Foucault", *Poetics Today*, cilt: 10, sayı: 3, 1989, 511-549.

ROSENAU, Pauline M., *Post-Modernism and the Social Sciences: Insights, Inroads, and Intrusions*, Princeton University Press, Princeton, 1992.

RUCCIO, David F., "Postmodernism," *Handbook of Economics and Ethics* içinde, editör: Jane Peil ve Irene van Staveren, Edward Elgar, Cheltenham, 2009, s. 383-390.

RUCCIO, David F., "Postmodernism and Economics", *Journal of Post Keynesian Economics*, cilt: 13, sayı: 4, 1991, s. 495-510.

SAMUELS, Warren J., "Introduction", *Economics as Discourse: An Analysis of the Language of Economics* içinde, editör: Warren J. Samuels, Kluwer Academic Publishers, New York 1990, s. 1-14.

SARUP, Madan, *An Introductory Guide to Post-Structuralism and Postmodernism*, University of Georgia Press, Atlanta, 1993.

- SCHULTE-SASSE, Jochen, "Introduction: Modernity and Modernism, Postmodernity and Postmodernism: Framing the Issue", *Cultural Critique*, sayı: 5: 1986, s. 5-22.
- SENT, Esther-Mirjam, "Behavioral Economics: How Psychology Made its (Limited) Way Back into Economics", *History of Political Economy*, sayı 36, no: 4, 2004, s. 735-760.
- SMART, Barry "Modernity, Postmodernity and the Present", *Theories of Modernity and Postmodernity* içinde, editör: Bryan S. Turner, Sage, London, 1990, s. 14-30.
- TURNER, Bryan S., "Periodization and Politics in Postmodernity", *Theories of Modernity and Postmodernity* içinde, editör: Bryan S. Turner, Sage, London, 1990, s. 1-13.
- VEBLEN, Thorstein B., "The Preconceptions of Economic Science I", *The Quarterly Journal of Economics*, cilt: 13, sayı: 2, 1899, s. 121-150.
- VON HAYEK, Friedrich, "Economics and Knowledge", *Economica*, New Series, cilt: 33, sayı: 54, 1937, s. 33-54.
- WAGNER, Peter, "Interpretations of Modernity and the Problem of World-Making", *Papers: Revista de Sociologia*, cilt: 100, sayı: 3, 2015, s. 267-279.
- WALRAS, Léon, *Elements of Pure Economics or the Theory of Social Wealth*, çeviren: William Jaffé, George Allen and Unwin Ltd, London, 1954.
- YAMAOKA, Michio, ASANO, Tadayoshi ve ABE, Shintaro, "The Present State of Economic Education in Japan", *The Journal of Economic Education*, sayı 41, no: 4, 2010, s. 448-460.

POSTMODERNİZMİN İKTİSADA YANSIMALARI
Hüsnü BİLİR

242